

А.І. Просенюк
**РОЗУМОВИЙ ТА
ЕМОЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТИ
ЯК СКЛАДОВІ
ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО
ХУДОЖНЬОГО СЛОВА
У СПАДЩИНІ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО**

Пошуки шляхів удосконалення виховання інтересу до художнього слова дітей дошкільного віку спонукають звертатись до педагогічної спадщини педагога, ученого, письменника В.О. Сухомлинського, який у своїй педагогічній системі приділяв належне місце таким незамінним у справі виховання повноцінних, цікавих особистостей категоріям, як «слово», «емоційна налаштованість», «активація думки», «мотивація», «систематизація», «інтерес», «творчість» тощо.

Особливе місце в розумовому вихованні В. Сухомлинський приділяв пізнанню світу за допомогою художніх засобів. Разом з тим, «могутнім союзником думки» вчений називав емоційні переживання, сприйняття докільця на заняттях з художньої літератури [7: 424].

Про неоціненність виховної сили слова неодноразово наголошував педагог: «Людину ми виховуємо словом і тільки словом» [7: 427], але зразу ж ставив проблемне запитання, розмірковування й робота по знаходженню відповіді на яке спонукає замислитись над самою суттю виховання: «Чи чує вихованець душу, що закладена у слово?» Цьому питанню вчений присвятив цілий розділ

«Світобачення та переконання», в якому зустрічаємо термін «виховання емоцій». У своїх працях він сформулював чітку тезу стосовно виховної функції художнього слова: «Багата мова - багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова - висока моральна культура» [7: 426]. Так, у дітей усіх вікових категорій педагог вбачав багатий інтелектуальний, емоційний, вольовий потенціал, і тому закликав педагогічних працівників до такту, майстерності, витонченого підходу.

Педагог радив не легковажити поняттям «слово», натомість пам'ятати про його вплив, як чинника виховання, на емоційно-інтелектуальну сферу юної особистості: «Емоційно-інтелектуальна чуйність до слова - це педагогічна цілина», - наголошував учений [7: 427].

В. Сухомлинський запевняв усіх, хто причетний до виховання дітей, у тому, що слово - це той тонкий інструмент, яким можна пробудити в дітях уміння розуміти найтонші людські переживання, тому засобами художніх творів письменник пробуджував почуття через співчуття, налаштовуючи своїх вихованців на емпатійне слухання художніх творів. Варто зазначити, що мета такого мудрого підходу не виховання сентиментальності, або «сльозливої чуттєвості», Василь Олександрович пояснював свою педагогічну стратегію таким чином: «Без широкого та повного діапазону почуттів не буде повноцінної людини» [7: 338].

Створюючи образи та сюжети своїх оповідань, педагог керувався перевіреним науковим фактом: «Без

знання душі дитини немає педагогічної культури» [8: 428], тому при написанні невеликих за обсягом, але значних за змістовим навантаженням, виховним та емоційним впливом творів для дітей, письменник максимально враховував можливості, вікові особливості юного читача, його психологічні новоутворення, зокрема допитливість, увагу, інтелектуальні потреби. Не аби яке місце в його педагогічних розмірковуваннях про виховання дитячих інтересів, спрямування дитячої допитливості у потрібне педагогічне русло засобами художнього слова та дослідженнях займають питання дитячої соціалізації (питання дитини з приводу бачення себе в світі людей і речей), дитячі почуття, пов'язані з особистою участю в опануванні нових знань, особистої причетності до відкриття в певній сфері життєдіяльності: «Література перестає бути виховною силою, якщо допитливий погляд людини не звернено в самого себе» [7: 424].

Дитина під впливом художнього образу, схвильована перебігом подій у художньому творі, замислюється над власними вчинками та моделями поведінки: «Справжнє читання – це читання, яке задовольняє розум і серце, пробуджує роздуми про світ та самого себе» [7: 445]. Сухомлинський визначав, що після прослуховування оповідань, які він складав і пропонував з метою виховання емоцій, діти часто вдивлялись в очі один одному і навіть без слів краще розуміли бажання і потреби ровесників, створювались передумови для спільних інтересів, пошуків.

Спираючись на свій багаторічний педагогічний досвід, учений спонукав педагогів до постійної присутності ефекту зацікавленості, наявності інтересу, як життєво необхідної потреби у процесі виховання художнім словом, попереджав про неприпустимість непомірного підходу вихователя та про можливість виникнення психологічного новоутворення, протилежного інтересу, а саме: якщо «емоційні зони» вихованця тривалий час перебувають у стані збудження, інтерес загасає, настає втомлюваність та байдужість [7: 434]. Байдужість учений визнав антиподом дитячого інтересу і розглядав цей феномен як результат педагогічної занедбаності. При цьому активізацію думки він визнав як таку, що нівелює байдужість та інертність [6: 517]. На противагу цим небажаним явищам у навчально-виховному закладі вчений методично доводив необхідність дотримання балансу між:

- емоційною активністю та розслабленням;

- відомим та новим в оповіданні:

«Розкрити внутрішні глибинні зв'язки невідомого з новим – ось один із секретів пробудження інтересу» [7: 435], інакше дитина не в змозі зв'язати нову інформацію художнього твору з власною думкою; у такому випадку, думка рветься, виникає почуття слухацької беспорядності в дитини, емоційної та розумової «без результативності, що згубно впливає на інтерес» [8: 483].

Ведучи розмову про наочність як про силу, яка «надає емоційного забарвлення пізнанню» [6: 539] і

знаходиться у прямому зв'язку з інтересом та увагою («...інтерес до предмета та увага...збільшується засобами наочності») [6: 538], педагог наголошував також на необхідності балансу між розвитком мислення та поглибленням уваги, як показника інтересу [там само].

На особливу увагу в контексті даної розмови заслуговує питання свободи мислення та волевиявлення вихованця у процесі життєдіяльності та життєтворчості. Будучи прибічником особистісно-орієнтованого підходу до дітей та неприпустимості педагогічного пресингу, авторитаризму, Сухомлинський визнавав свою згоду з педагогічною аксіомою, висловленою класиком вітчизняної педагогіки К.Ушинським про те, що «дитина міркує... відчуттями..., і той марно та шкідливо чинить насильство над дитячою природою, хто хотів би примусити міркувати інакше» [10: 266]. Натомість педагог пропонував здійснювати поміркований педагогічний контроль за поведінкою дитини відповідно до потреб її розвитку з одночасним спрямуванням її мотивів та інтересів, допомогою їй з обов'язковим урахуванням можливостей дитини. В сучасній педагогіці такий психолого-педагогічний супровід визначається як авторитативний стиль виховання [3 : 448].

Природними характеристиками дітей усіх вікових категорій, включаючи раннє дитинство, Сухомлинський називав допитливість та знаттєлюбність [8: 483], раціонально поєднуючи ці важливі психологічні новоутворення з грою, як одним з найцікавіших видом діяльності, що посідає

провідне місце в діапазоні дитячих інтересів.

У ході нашого дослідження при залученні дітей до виконання ігрових ролей, розігрування в особах літературних творів на заняттях з художньої літератури було експериментально доведено висновок ученого про те, що гра – «це величезне світле вікно, через яке в духовний світ особистості вливається живлючий струмок уявлень, понять про довкілля», а також про те, що гра є іскрою, яка запалює «вогонь допитливості та знаттєлюбності» [5 :499].

Також учений виокремлював пізнавальний інтерес, як явище, що «притаманне дітям з перших кроків їх свідомого життя» [5: 324], але поняття «інтерес» та «бажання», які у працях педагога використовуються як поняття певного порядку та знаходяться поруч, учений спонукав розглядати в русі та розвитку [6: 356]. Вважаємо, що саме тому сюжетним лініям художніх творів письменника притаманна динамічність подій, цікавий опис зміни емоційних станів літературних персонажів.

Визнаючи серйозність значення художнього слова у процесі виховання, учений відводив не менш суттєве місце емоційному аспектові цього процесу, бо, на думку педагога, «емоційне сприйняття – то абетка будь якого виховання» [5 : 479]. Зокрема, емоцію страх він характеризував, як таку, що неприпустима в розвивальному навчанні та вихованні дитини: «страх – це мотузки, якими зв'язують не тільки волю, але й мислення дитини» [там само]. Пізніше О. Дусавицький, очевидно погоджуючись з даною думкою,

визнав тривожність, як психологічний антипод у вихованні дитячих інтересів [2: 17].

Задля докорінного вилучення подібних емоцій, що неприпустимі у виховному процесі, учений вдається до більш радикальних кроків – педагогічних проектів, новацій, як от «школа радісного подиву», яку називає «підготовкою дошкільників та школярів молодшого віку до багатого повноцінного духовного життя» [8: 607]. Іншими словами її можна назвати «школою сміху», бо емоційне явище сміх В. Сухомлинський визначав як радісний подив [8: 607], що є життєво необхідним для дитини.

У педагогічних висновках В.Сухомлинського про гумор як серйозний засіб у виховному впливові [8: 607-611], внутрішню гру розуму та почуття колективу, прослідковується позиція згоди науковця з положенням С. Рубінштейна про сміх, як про категорію, що набуває «все більш глибокого та тонкого психологічного змісту» [4: 495].

Окрім того, В.Сухомлинський характеризував дитячий життєрадісний сміх, як джерело її думки та фантазії [8: 614], що надає змогу впроваджувати принцип активності у вихованні, відкрити дитині можливості бути реальним суб'єктом процесу пізнання, збільшити шанси на прояв пізнавального та емоційного компонентів інтересу. Тому педагог радив використовувати у процесі виховання інтересу (його пізнавального, емоційного, вольового компонентів) до змісту художнього твору казку, як «активну естетичну творчість, що захоплює усі сфери духовного життя дитини –

розум, почуття, уяву, волю»[9: 160]. У цьому положенні вченого очевидна його наукова солідарність з висновками К.Бюлера про те, що саме в казці дитину вабить бажання до дива, здивування, що викликає живу зацікавленість дитини змістом такого художнього твору. [1] Дослідження вчених (Н.С. Карпинська, Л.І. Рувинський) засвідчили, що найулюбленишим жанром дітей 6-7 річного віку залишається казка, викликаючи довготривалий інтерес до її змісту. Сухомлинський обґрунтував цей беззаперечний науковий факт у контексті вивчення багатоаспектності виховної функції слова, крім того, педагог-новатор одним із самих цікавих для дітей видів поетичної творчості вважав створення казок, як важливий засіб розумового розвитку [7: 194].

Наші дослідження показали, що після прослуховування дітьми 5-6 річного віку оповідань, віршів, казок під час занять з малювання, ліплення, на довільну тему діти, у більшості випадків зображували саме казкових персонажів, аналогічна ситуація прослідковувалась і при зображенні літературних героїв у пальчиковому театрі.

Літературні твори В.Сухомлинського вирізняються багатою палітрою художнього слова, виховною його цінністю, широким емоційним діапазоном: від дотепного гумору («Як котові соромно стало», «Лисиччині ліхтарики»), тонкої іронії («Для чого півневі гребінець») до співчуття («Як здивувався Мурко», «Зламали вербу») та серйозних роздумів про життєдіяльність («Дуб – пастух»). Чимало оповідань-мініатюр у

літературній спадщині письменника, які викликають на тлі емоційного піднесення живий пізнавальний інтерес, спонукають до розумового та творчого пошуку, розмірковування (наприклад, в оповіданні «Про пеньок-трухлячок», в якому зразу ж після прослуховування в дітей виникає логічне запитання: «А чому здивувався сич?»).

Літературна спадщина В.Сухомлинського нараховує біля 1500 творів для дітей. У його збірці «Хрестоматія по етиці» більше 1000 оповідань та казок, при ознайомленні з якими фактично справджується творче кредо педагога: « Якщо вам здається пустою справою наблизитись до дитячих інтересів, - нічого не вийде» [9: 194]. Червоною смужкою через твори зі «Збірки по етиці» проходить думка, зрозуміти яку може дитина, що досягнула певного ступеню емоційної вихованості, тому вчений ратує про ретельне вивчення педагогами емоційної вихованості своїх вихованців.

Для сприйняття та розуміння гумору, який наявний у фольклорі та творах художньої літератури, потрібен емоційний рівень культури. Тому В. Сухомлинський висловив влучне та цінне застереження про те, що: «Чуттєвість до гумору немислима без розвинутого чуттєвого сумління» [8: 615], інакше доведеться вкотре зустрітися з жорстоким сміхом, що саме по собі є окремою педагогічною проблемою в сучасних ДНЗ та в суспільстві загалом.

Отже, керуючись даними сентенціями вченого, робимо висновок про те, що непоміроване налаштування вихованців на емоцію,

сміх під час прослуховування літературних творів гумористичного жанру може викликати протилежне зацікавленому сприйняттю змісту художнього твору ставлення. Опираючись на висновки вченого про єдність думки та почуття [6: 21] та результати спостережень з питань дитячих інтересів, впливає думка про те, що розумовий та емоційний компоненти інтересу повинні бути в постійному взаємозв'язку у процесі виховання дітей дошкільного віку художнім словом. Подив у педагогічних висновках ученого класифікується, як активізація думки, а радісний подив – як активатор емоційного підйому сприйняття змісту інформаційного матеріалу. Задля ефективного виховання інтересу необхідно направити педагогічний вектор на шляхетність почуттів, як емоційний компонент інтересу, розвивати увагу, активізувати думку для більш жвавого, зацікавленого сприйняття змісту художнього твору дітьми дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

- *Бюлер К.* Духовний розвиток дитини. – М., 1924. – 300 с.
- *Дусаविцкiй А.К.* Воспитывае интерес. – М.: Знание, 1984 – 80 с.
- *Понiманська Т.І.* Дошкiльна педагогiка, навч. посiбник. – К.: Академвидав, 2006.
- *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии. – М.: Учпедгиз, 1946.
- *Сухомлинский В.А.* Избранные произведения в 5 т., Т.1. – К.: Радянська школа, 1979.
- *Сухомлинський В.А.* Избранные произведения в 5 т., Т.2. – К.: Радянська школа, 1979.

•*Сухомлинський В.А.* Избранные произведения в 5 т., Т.3. – К.: Радянська школа, 1980.

•*Сухомлинський В.А.* Избранные произведения в 5 т., Т.4. – К.: Радянська школа, 1980.

9. *Сухомлинський В.А.* Сердце отдаю детям. – К., 1971. – 242 с.

10. *Ушинський К.Д.* Собр. соч. т. 6. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1949.

Подано до редакції 23.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается научно-практическая деятельность В.А.Сухомлинского по созданию оптимальных условий для воспитания эмоционального и умственного компонентов интереса у детей дошкольного возраста к произведениям художественной литературы.

SUMMARY

The article presents scientific and practical activity of V. Suhomlynsky directed at creation of optimum conditions for bringing up emotional and intellectual components of preschoolers' interest for fiction.